

Száz évvel ezelőtt szomorú pünkösdje volt a megcsonkított ország magyar népének június 4-e, a kikényszerített békediktátum aláírásának napja. A haza képviselői hiába harsogták bele Trianon égbekiáltó igazságtalanságát a világ süket lelkiismeretébe, hogy a diktátum az egész művelt emberiség szégyene fog maradni mindaddig, míg meg nem fogják változtatni azok a népek, amelyeknek rokonszenve vagy ellenszenve dönt magyar nemzetünk jelene és jövője felett. Mindannyiunk érdeke ma is, hogy a hit és a keresztyén erkölcs gránittalapzatán épüljön az embertársaink javát szolgáló politika, és a politikai élet megnemesítéséhez az út az evangéliumi igazságok érvényesítésén át vezessen. A történelmi emléknep centenáriumi évfordulója ihlette írásom.

Trianon és a magyar protestáns sajtó

A korabeli protestáns lapokban kutatva a Trianon előtti és utáni idők azt a látszatot keltik, hogy a keresztyénség az egész nemzetet komolyan irányító, élő, reális hatalom volt. Ez a látszat, de korántsem volt így, annak ellenére, hogy a nagy politikai lapok is kifejezni merték a keresztyénség szociális és politikai életet irányító erejét. A Budapesti Hírlapban Sebestyén Jenő dr. rámutatott arra, hogy *„az egész világon a határozott világnézetek alapján felépült politikai pártoké a jövő, amelyek közül a kifejezetten keresztyén világnézetten alapuló pártok sem hiányozhatnak.”* A Világ vezércikk írója szerint a keresztyénség azokért az elvekért harcol, amelyekért a názáreti Jézus egykor. Igazi keresztyén politikát, keresztyén elvű kormányt várt az osztályellentétektől szétdarabolt nemzet. Dr. Patay Pál, a Protestáns Egyházi és Iskolai Lap (Kiadó: Kálvin Szövetség) 1918. 08. 17-i számában többek között ezt írta: *„A mi református keresztyén társadalmunknak kellene példát adnia abban, mire képes az a keresztyénség, amelynek dogmatikai és etikai elvei nem mondanak ellent egymásnak a politikai és szociális életben sem. Remélünk egy szebb, dicsőbb jövőt, amelyben ez az egyetemes vágy megvalósul.”*

*

A Trianon előtti helyzetet főbb protestáns egyházi vonatkozásairól elsősorban a Protestáns Egyházi és Iskolai Lapban megjelent cikkeket idézem, mivel a politikai napilapok – például az 1918. május 7-én kötött bukaresti békeszerződés felekezeteinek egyházi és iskolai vonatkozásait nem méltatták. A békeszerződés biztosítja a felsorolt vallásfelekezeteknek azt a jogát, hogy plébániákat vagy hitközségeket létesíthessenek és iskolákat alapíthassanak, de működésüket a román állam „csak az állami biztonság vagy a közrend megsértése esetén” korlátozhatja. Ezeknek az intézkedéseknek nagy hordereje akkor tűnik ki, ha a jogállapotot összehasonlítjuk a tényleges állapotokkal. Új iskolák létesítése oly szoros feltételekhez volt kötve, hogy gyakorlatilag egyenlő volt a lehetetlennel. A román tanintézetek teljes adómentességet kaptak, a magyar iskolákat adókkal sújtották. A békeszerződés törvényes alapjait a románok csak akkor fogják betartani, ha *„lesz elég erőnk és bátorságunk nagy részben magyar véren szerzett jogainkat minden adott esetben céltudatosan és hatékonyan érvényesíteni.”* – írta Dr. Benedek Zsolt.

A háború 1560-ik napján véget ért a háború, 1918. november 11-én írták alá a nyugati fronton a megalázó fegyverszünetet. Megkondultak a harangok, az angol miniszterelnök felhívására a képviselők a Szent Pál templomba siettek győzelmi, hálaadó istentiszteletre. Megkezdődtek a béketárgyalások is, amelyen részt vettek a független Magyar Köztársaság

képviselői is. A „Pester Lloyd” című lap, amelyet külföldön a legtöbben olvastak, rámutatott arra, hogy az erdélyi protestáns egyházak eleitől kezdve rendíthetetlen végvárai voltak kelet felé a protestantizmusnak, és így ezek sorsa nem lehet közönyös brit, és amerikai hittestvéreink előtt, akikkel a háború előtt sokféle összeköttetést ápoltak.

Hatalmas trónok omoltak össze egyetlen hét leforgása alatt, végbement a magyar független köztársaság proklamálása is. A református egyházi sajtóban örömmel köszöntik az új magyar republikát. *„Bármit hoz reánk a most még oly kétes jövő, de nem lehet sem most, sem a következő időkben egyetlen igaz kálvinista lélek sem, amely a Habsburg dinasztiának bukásán siránkozna.”* *„A demokrácia a református keresztyénség édes gyermeke; ha már születésénél nem voltunk ott, neveljük fel keresztyén szellemben! Itt az alkalom, hogy magyar református egyházunk újra a nemzet kincsévé, szeme fényévé, népegyházzá váljék.”* Az alkotmányforma megváltozása gyökeres változást jelentett az egyházak jogi életére nézve is.

A jövő társadalmának nevelésére, evangelizáló, építő és szociális munka végzésére – a Protestáns Egyházi és Iskolai Lapban Korláti Bernát István, a Kálvin Szövetség alapító elnöke (agrárpolitikus, agrárközgazdász, közíró, lapszerkesztő, országgyűlési képviselő, egyetemi tanár, a Magyar Tudományos Akadémia rendes tagja. A magyar mezőgazdaság védelméért és fejlesztéséért küzdő agrárius mozgalom prominens alakja) – csatlakozásra kéri fel mindazokat, akik a világháború befejeztével *„reánk váró nemzeti és egyházi építő munkában, a kálvinista szociális szervezkedésben közreműködni avagy az e téren reánk váró nagyfontosságú feladatok megvalósítását előmozdítani hajlandók. A Kálvin-Szövetség célja egyebek közt a vallásos, társadalmi, gazdasági és közegészségi bajok felderítése, azok orvoslása és megelőzése céljából ifjúsági és más alkalmas vallásos irányú, oktató és szórakoztató összejövetelek, népszerű előadások rendezése, ifjúsági és társaskörök, leány-egyesületek, mesterinasok, segédek, munkások, cselédek részére otthonok, szállók, foglalkoztató műhelyek, árvaházak, diakonissza-otthonok, s népjóléti intézmények, foglalkozást közvetítő intézetek, az anya- és csecsemővédelem ügyét szolgáló intézmények, gazdasági és hitelszövetkezetek stb. létesítése, előmozdítása, vagy ilyeneknek kezdeményezése. Hasonló irányú egyletekkel való összműködés s azok támogatása, továbbá a munkások bajainak tanulmányozása s a református vallású munkásság vallásos és hazafias irányban való felvilágosítása céljából ezeknek szervezése, vezetése és támogatása, a kivándorló hitsorsosok védelme, útbaigazítása és támogatása, a községi és kerületi szövetségek szervezése stb.”*

1907-ben létrejött a magyar református lelkészek egyesülete is, az Alapszabály szerint: *„Az Országos Református Lelkészegyesület célja a magyarországi ref. lelkészeknek egy szerves testületté egyesítése, és különösen az egyházi társadalmi munka felkarolás által a református egyházi élet valláserkölcsei és anyagi felvirágoztatása, a kálvinista öntudat ébresztése, fejlesztése és terjesztése. Az egyetemes felvilágosítás és nemzeti haladás nagy érdekének előmozdítása és végül a lelkészek különös, úgy erkölcsi, mint anyagi érdekeinek előmozdítása...”* A forradalom után az ORLE elnöke, dr. Baltazár Dezső püspök, a zsinat és konvent egyik elnökének *„Hivatalos közlemény a nyilvánosság számára”* c. közleménye, bizonyára a debreceni keserű emlékű királyfogadtatás okozta mámorból született. Debrecen 1919. április 23-tól 1920. március 11-ig román megszállás alatt élt. Az 1919. november 2-án kelt és még később szétküldött Körlevél a magyar kálvinista egyházat kompromittálta! Országszerte tiltakoztak ellene és követelték korrekcióját.

A vesztes háború, összeomlás, forradalom, külföldi intervenció, proletárdiktatúra, a vörös terror és a trianoni bosszúbéke eseményei nem kedveztek az ORLE békés, egyház- és nemzetépítő tevékenységének.

A Protestáns Egyházi és Iskolai lap 1918. október 27-i számában jelent meg „A megpróbáltatás napjai” című cikk. *„A múltban is akkor csendült, fel a legnagyobb erővel az egyház ajkain a vigasztaló, bátorító ige, amikor nemzetünk megtépett, ezernyi sebből vérző testtel állt a létért való iszonyú küzdelemben. Így a mostani megpróbáltatásban is kell, hogy a mi evangéliumi egyházunk anyai keble a legmelegebb és legtáplálóbb és a megfáradtat, szenvedőket hívogató szózata a legédesebb legyen.... A megpróbáltatás munkára, küzdelemre, életre hívogató reménységet szül és növel reménységet, amely meg nem szégyenül.”* – írta P.

A budapesti lelkészek 1918. október 27-én Országos Református Tanácsot alakítottak. Egyház és társadalmi, politikai, gazdasági megújulási programot fogadtak el és propagáltak Új Reformáció címen 1919. április elsején megjelent. Ezek a lelkészek és vallásoktatók az ORLE tagjai voltak túlnyomóan. A program az ORLE célkitűzéseivel megegyezett, legfeljebb a forradalmi helyzet tette radikálisabbá. Ugyanakkor hevesen támadták Baltazár Dezsőt. Személyi hatalomátvételt akartak láthatóan. Debrecenből Budapestre kívánták áttenni a magyar reformátusság és a lelkészegyesület hatalmi centrumát.

Az 1918-as polgári demokratikusnak nevezett krizantémos puccs, tehát nem öszirózsás és nem is forradalom, sőt a polgáritól ugyanolyan messze állt, mint a demokratikustól, hozott egy olyan választójogi néptörvényt, ami alapján sohase tartottak választást. Hozott vélemény-sajtó- és szólás-szabadságról szóló törvényt, de a cenzúrát ugyanúgy alkalmazták, ha olyan vélemény jelent meg a lapokban, ami nekik nem tetszett. Miközben az országnak egyre nagyobb szeleteit hasították le a szomszédos államok hadseregei, nem a honvédelem volt a legfontosabb, hanem a reakciók elleni küzdelem. A Károlyi időszak a bolsevik időszak megelőlegezője volt, bemanőverezte magát egy olyan helyzetbe, amiben más választása nem maradt, minthogy átadja a hatalmat a bolsevikoknak. Dr. Kovács Kálmán történész szerint Károlynak a „butaságánál csak az önhitt gögje volt nagyobb”, olyan emberekkel vette körül magát, akik elszigetelték. Meg se próbált kitörni. A katonatanácsot a Böm Vilmostal és Pogány Józseffel kezdettől fogva hagyta bomlasztó szerepben hagyta működni. Károlyi két dolog motiválta, Tisza Istvánnal szembeni kisebbségi komplexusa, azaz csak úgy ne csinálja, ahogy Tisza István csinálta volna, a másik, hogy aberrált nagyúri passzióként csinálta a politikát. Alátámasztja ezt egy megszólalása: *„Felültünk a történelem gyorsvonatára”*. Valaki figyelmeztette: *„Igen ám gróf úr, csak ön nem utasként ült fel, hanem mozdonyvezetőként”*. A *„Nem, nem soha nem fogok aláírni egy olyan békét, amely Magyarország megcsonkításához vezet.”* – a március 2-ai szatmárnémeti beszédéhez köthető, ehhez képest szűk három hét múlva átadta a hatalmat a bolsevik kommunistáknak. Következhetetlen, passzió politikus volt, ebben mérhetetlen Károlyi bűne.

Ferenc József unitárius püspök naplójának a részletében írja, hogy Pestről az jött a propagandában, az újságcikkekben, hogy Károlyiék diadalmas forradalmat csináltak, noha egy országvesztő puccs volt.

Egyes történészek szerint nem igaz, hogy a tanácsköztársaság sokat rontott volna a magyarok helyzetén, a határok lényegében a Vix-jegyzék időszakában készen voltak. De ez nem így volt. A tanácsköztársaság tette lehetővé, hogy az osztrákok leszakítsák a nyugati sávot. A nyugati hatalmak is úgy számoltak, hogy az a Csehszlovákia, amit agyon dotáltak

területi kedvezményekkel, az első pillanatban el fogja őket árulni. 1920 nyarán volt a varsói csata, ha ott a vörös hadsereg áttör a lengyeleken, kijut a germán alföldre, forradalmosodik Németország, akkor a csehek azonnal fölfedezik magukban a szociáldemokrata énjüket, és felteszik a kezüket, hagyják magukat megszállni. Ennek megfelelően Kárpátalja közigazgatását még 1920 nyarán is meghagyták magyarnak, nem érvényesítették különböző jogaikat a csehek. Hagyták, hogy a Weiss Manfréd Acél- és Fém Művek a békeszerződéssel ellentétes módon lőszert gyártson. Kulcsfontosságú volt, hogy a lőszerszállítmányok megérkeztek a lengyelekhez, míg a vörös hadsereg kifogyott a lőszerből. A lengyelek visszaszorítottak keletre az oroszokat, utána szállták meg a csehek Kárpátalját és rendezték be a saját közigazgatásukat, elzárták a magyar-lengyel korridort. A történeti igazság kedvéért meg kell említenünk, hogy a magyar segítségért a lengyelek semmilyen hálát nem tanúsítottak.

A románok „játszottak” egy perszónalunions tervvel, ki akarták használni a különböző konstellációkat. A békési szlovákokkal is ki akarták mondani a csatlakozásukat, annak ellenére, hogy 1919 júniusában megmondták nekik, hogy a Tiszántúl nem lesz Románia. Fals információkkal látták el a debrecenieket, elhitették, hogy Teleki Pál és Gömbös Gyula a szerbekkel tárgyal, és a szerb régens hívnák meg a magyar trónra. A románok szerint ebben a helyzetben felborulna az erőegyensúly. 1919-ben a tanácsköztársaságnak az adott egy lélegzetvételnyi időt, hogy a Bánságban a románok és a szerbek szemben álltak egymással, mindkettő Temesvárt is magának követelte, ezért majdnem fegyveres konfliktussá súlyosbodott a helyzet. A román titkosszolgálat elhitette Debrecenben, hogy Tiszántúlt is megkapják a románok. Elkezdtek gondolkodni azon a tiszántúli magyarok, hátha túl nagy falat lenne ez Romániának, és nagyrománián belüli kismagyar világot Erdéllyel és a Tiszántúllal létre lehetne hozni. Ennek eredménye volt Baltazár Dezső református püspök 1919. május 26-ai Nagykárolyi beszéde. Valószínű, hogy román titkosszolgálati dezinformációra reagált. A románok egy tiszántúli református püspökkel is, mint macska az egerrel játszottak.

Az erdélyi katolikusoknak, a székelyeknek mindig is kisebbségi létben kellett élniük. A protestáns erdélyi fejedelmek jóvoltából évszázados autonómiájuk volt. Tudták, milyen az autonómia. A magyarországi katolicizmus alapvetően mindig államegyház volt, ahol a főpapok politikai tényezők is voltak. Ennek megfelelően az állam bele is szólt a főkegyúri jog révén kinevezésükbe. Egyfajta összefonódottságot jelentett az állami szervekkel, központra figyelést eredményezett. Ez a Károlyi kormány végére kezdett oldódni, amikor a Berinkey kormány ellen 1919 februárjában bizalmatlansági indítványt szavaznak meg, amiben Prohászka Ottokárnak tevőleges szerepe van, a szombathelyi püspököt pedig kormányellenes propaganda címen internálják is.

Délvidéken a magyar katolikusok között sok sváb is volt, a délvidéki magyarságnak a falusi néptanítók mellett nem volt olyan értelmiségi rétege, mint az erdélyi katolikusoknak.

A Magyarországra került főpapok benuványa és tanulás állapotában voltak.

Erdély az öntudat és az autonómiához való hozzájárulás miatt, valamint a katolikuság Vatikán, mint külföldi érdekeltség mögé fel tudott vonulni. Halogató technikával külpolitikai terepre tolták a kérdéseket. De amint a románok betették Erdélybe a lábukat, a püspököket azonnal rendőri ellenőrzés alá helyezték, már 1920-ban az áprilisi bérmegállapodást is rendőrileg megakadályozták. Rendőri ellenőrzés alá vonták a plébánosokat is és ebben az időszakban az

esküt megtagadó embereket, vagy akiket feljelentettek, hogy kommunista propagandát folytatnak a szószelekről. Kiutasították, kizsupolták Erdélyből őket, és azonnal elvették a földbirtokokat is.

A kolozsvári református egyetem magyar tanári kara nem volt hajlandó letenni a román államra való hűségesküt, így románosították az egyetemet a helyükbe helyezettakkal. Az így románosított egyetem első tanévét Ferdinánd király nyitotta meg, azzal, hogy nekik joguk volt románosítani az egyetemet, mert ez az egyetem román állami pénzből épült. (sic!) A fufangos román csürés-csavarás szerint, amely már a 18. századtól kezdve azt hirdette, hogy a román nemzet Erdélyben a legrzamosabb, ők a legősibbek is, ők fizetik a legtöbb adót, ők állítják ki a legtöbb rekrutát, és ehhez képest nem rendelkeznek a megfelelő politikai jogokkal. A románok úgy gondolkoznak, hogy adósság halmozódott fel, minden, ami állami pénzből épült, tulajdonképpen román pénzből történt. Ezt a jogi érvelést mindenre ki lehetett terjeszteni. Ez elv alapján mindenről be akarták bizonyítani, hogy román pénzből épült, és mindenre joguk van a románoknak. Az erdélyi katolikus státuszának hatalmas pénzbe került, hogy az évtizedes perét megvívja. A pereskedés mindig a baksisért való kivézetetést foglalta magában, „ha kell nektek az iskola, akkor fizessetek érte”, küzdjetek érte. Ha pedig az volt a román érdek, hogy ne legyen nemzetközi botrány, akkor hoztak egy megnyugtatóbb ítéletet, de amint elült a botrány, rögtön valamilyen fellebbviteli fórummal elő tudták venni az ügyet, és újra zsaroltak. A románok így elképesztően hatékonyan tudtak politizálni. Az erdélyi szász egyetem vagyonát, amit a dualizmus időszakában kulturális alappá alakítottak át, 1937-ben létszámarányos módon meg kellett osztani, a kisebbik része maradt a szászoké, a nagyobbikat elvitte a román kulturális alap.

Ferenc József unitárius püspök kezdeményezésére 1918 decemberében néhány nappal a román megszállás előtt egy felekezeti együttműködési alkalmon találkozott a magyar evangélikus esperes, a református püspök és a katolikus püspök, és közösen kérték a magyar államot, hogy az 1890-es évek óta államosított magyar iskolákat minden tartozékukkal együtt adják vissza felekezeti fenntartásba. Ők már tudták, hogy amikor a románok beteszik Erdélybe a lábukat, ami magyar állami iskola, az rögtön román állami iskola lesz. A magyar tanítóktól megkövetelték, hogy románul tanítsanak, román könyveket használjanak, román hűségesküt tegyenek. Akik nem tették, azokat azonnal kiutasították, deportálták.

Apponyi Albert 1920. január 16-i védőbeszédében írta, hogy már akkor kétszáz ezer magyar diák nem kapta meg az oktatást. Ott voltak tanítók nélkül. A román tanítók egy szót sem beszéltek magyarul, a gyerekek pedig egy szót sem tudtak románul. A tanító így-is úgy-is megkapta a pénzét. A húszas évek közepére irtózatos anyagi áldozatokkal felekezeti keretek között sikerült újra indítani a magyar nyelvű oktatást.

Az Országos Református Lelkészegyesület lapjának 1920. július 12-ei számában, a trianoni békeszerződés aláírása utáni első számban a szerkesztő vezércikke „*Consummatum est*” címmel jelent meg. A szerkesztő tollát valószínű Baltazár Dezső tiszántúli református püspök intenciói vezették, címnek Jézus Krisztusnak a kereszten mondott utolsó kijelentésének, „elvégeztetett” latin szavait választotta. A szerző a bibliai Heródiás esetéhez hasonlította a trianoni békét, amikor Salomé Keresztelő János fejét kérte, és kapta meg Heródes királytól.

A lapszerkesztő így fogalmazott: „*A körülöttünk lappangó apró-cseprő nemzetek, kiket a történelem csak az árulások* (Romániára gondolt, amelyek az 1877/78-as orosz-török

háborútól minden szövetségesét elárulta), és királygyilkosságok krónikájából ismert (itt Szerbiára gondolt, 1863-tól több uralkodó vált politikai merénylet áldozatává, mint ahány ágyban, párnák között halt meg), ezek az államháttér terjeszkedett ledér asszonyok csapodárságuk jutalmául megígértették az antant hatalmakkal Magyarország fejét. Az antant-heródeseket megfogta az ígéret, és az idejében megjött bánat dacára is odaadtak bennünket a hóhérbárd alá.”

Ez a megfogalmazás Máté és Márk evangéliumában leírtakra utal, amit a festészet a reneszánsz kor óta nagyon szívesen ábrázol, de utal Mária román királyné kicsapongó életmódjára is, amit a román ügy szolgálatába állított. Salome táncnak az összes képzőművészeti ábrázolásban meglátszik az erotikus jellege. A korabeli magyar újságokban elterjedt az a hír, hogy nemcsak Mária királynő árulta bájait a kedvező döntésekért, hanem a románok a béketárgyalásra egy vagonnyi válogatott bukaresti örömlánnyal érkeztek Párizsba. Az újabb kutatások alapján ez a hír nem mítosz, hanem tényleg kedveskedtek a románok a döntéshozóknak örömlányokkal.

A szerző végkövetkeztetése tehát „Elvégeztetett”, de leírja: „De azért feltámadunk. Elvégeztetett papíron a felosztásunk. Elvégeztetett tényleg is. A testünkön elvégezték a hentes munkát. De a lelkünkön el nem végezhetik.” Amíg a hentesmunkát nem végeztetik el, addig Magyarországnak van jövője.

Trianon után kiderült, hogy Magyarország korabeli (1864-es) egyházkerületi (iskolai) térképére pillantva, a 21 katolikus egyházkerületi egységből csak négynek a területe, az egri, a váci, a székesfehérvári és a veszprémi püspökségnek területe maradt csonkítatlan.

A református öt egyházkerületből a trianoni határok miatt egyik sem maradt csorbítatlan, az erdélyi egyházkerületet teljesen elcsatolták, a tiszántúliból a máramarosi, a partiumi és a bánásági részeket, a dunamellékiből pedig a szlavóniai és az úgynevezett baranyai háromszögnek a területét. A dunántúli egyházkerületnek is volt néhány egyházközsége Horvátország területén, Csallóközben és Nógrádban is. A református egyház 57 egyházmegyéjéből 19 teljes és 10 csonka maradt. 2086 anyaegyházközsége 1010-re, lelkészeinek száma 2063-ról 1035-re csökkent.

Elcsatolták ezzel együtt a hatalmas iskolahálózatot is a határon túlra. Egyházi épületeket, a kolozsvári Szent Mihály templomot, ami a római katolikusoknak és az unitáriusoknak egyaránt megdobogtatja a szívét, a székelyudvarhelyi római katolikus gimnáziumot, a mai Tamási Áron Gimnáziumot és a plébánia templomot. Székelyudvarhelyen a református kollégiumot és a templomot. Leszakították a nagyenyedi református kollégiumot is, a Jókai által megírt két fűzfával. 1753 elemi népiskolájából 1118, 3215 tanítójából 2252 maradt az ország területén. Egyetlen polgári fiúiskolája megmaradt, 9 polgári leányiskolájából 8, (63 tanerőből 55-tel), 3 tanítóképzőjéből 2 (33 tanár helyett 22-vel), 7 tanítóképzőjéből 3 (47 tanár helyett 25-tel), 27 gimnáziumából 18 (418 tanár helyett 274-gyel), 6 leány-középiskolájából 3 (51 tanár helyett 44-gyel) maradt meg. Megmaradt továbbá 3 jogakadémiája, mivel a máramarosszigeti Hódmezővásárhelyre költözött, és 4 teológiai akadémiájából 3, valamint a debreceni tudományegyetem hittudományi fakultása.

1918 novemberében az osztrákok benyújtották igényüket a nyugati három vármegyére. Az volt az oka, hogy Bécs éhezett, és ezekről a területekről akarták Bécsset élelmezni. A románok megzsarolták az erdélyi szászokat, ha nem akarnak ugyanúgy járni, mint a

magyarok, akkor még a 1919. január közepe előtti békekonferencia előtt írják alá az egyesülésüket. Az erdélyi szász küldöttek január 8-án aláírták a medgyesi nyilatkozatot, amit a román küldöttség nagy dérral-dúrral lobogtatott a békekonferencián. Semmilyen feltételt nem támaszthattak, csak annyit írtak bele a medgyesi nyilatkozatba, hogy remélik, a Románia méltányosan és igazságosan fog az erdélyi szászokkal bánni. Tudjuk, az erélyi szászok megkapták azt a románoktól jutalomból, amit a magyarok büntetésből. Míg a magyar törvények Trianon előtt ugyan előírták az iskolákban a magyar nyelv kötelező oktatását, de sértetlenül hagyták a szász nemzeti és egyházi vagyont. Erre és az egyházi adóra alapozva meg tudták kerülni a magyar állami törvényeket. Ellenben a románok nem írtak elő törvényben semmit, de azonnal elvették az összes egyházi vagyont. Ennek utána a szászok maguk kérték, hogy bevezethessék a román nyelv tanítását a középiskoláikban, és ezért cserébe államsegélyt kaphattak.

A kisebbségi létre való felkészülés programja nagyon korán megindult, 1918 novemberében. A huszita jellegű Csehszlovák köztársaság az uralmuk alá került püspökségekből az összes püspököt kiutasították egy kivételével, a kivétel Fischer-Colbrie Ágoston püspök volt. A románok Erdélyben ezt nem tudták megtenni.

Erdélyből a trianoni békediktátum következményeként Magyarországra tömegesen áttelepült magyarul beszélő örmények létrehozták a Magyarországi Örmény Egyesületet, felvették a kapcsolatot a velencei mechitarista szerzetesrenddel, így 1922-ben megalakulhatott a budapesti Örmény Katolikus Egyházközség.

Az erdélyi és egész református egyház egyik legkiválóbb vezérémbere, dr. Ravasz László, akkor Erdélyi Egyházkerületi Főjegyző, püspök-helyettes, a kolozsvári teológiai fakultás professzora, az általa szerkesztett „Út” című folyóirat 1918. november 20-ai számának „Hogyan állunk?” című cikkében elvi álláspontú tájékoztatást adott lelkészársai részére az új viszonyok követelte politikai állásfoglalását illetőleg. Ez a cikk megszívlelésre méltó direktívákat tartalmaz arra nézve, hogy különösen faluhelyen milyen politikát kell követnie a lelkésznek, mire kell a magyarságnak fölkészülnie. A minőségi magyarság programja, a két világháború között meghatározóvá vált Erdélyben.

Ravasz László első üzenete: *„Ne sajnálkozzunk, ne okoskodjunk, nem hátra kell néznünk, hanem előre!”* Ez nagyon fontos volt, a megküzdés szempontjából. De nem sejtette azt Ravasz László, hogy az Antant hatalmak célja Magyarország felszabdalásával az volt, hogy Németország gazdasági hátszágát semmisítsék meg, a térséget gazdaságilag tegyék tönkre Németország gyengítése érdekében. *„Bármi kínszenvedés is a fegyvertelen magyarságnak végignézni a tetemrablási készülődést, más mód nincs, mint csendesen, méltóságteljesen viselni és várni.”* Fölteszi a kérdést: *„Hogy süllyedtünk mi odáig, hogy bolsevik módra hazament a hadsereg?”* Ravasz László látta, bolsevik módra züllesztették szét a hadsereget, és ha már egyszer lefegyvereztük magunkat, akkor nincs más lehetőség, mint méltóságteljesen bírni és várni. Kimondta a tetemrablási készülődést, a csehek tíz vármegyét követeltek, a románok huszonhatot, az osztrákok hármat.

„A pap esténként üljön össze híveivel, és mint telefon-hírmondó, szigorú tárgyilagossággal informálja őket. Jól teszi a pap, ha hívei figyelnek rá.” Megmagyarázza, hogy miért: azért, mert a lapok ritkán jutnak el Erdélybe, a közlekedési bizonytalanságok miatt, ha eljutnak is legtöbbször „üresek”, semmitmondóak. Ravasz László Kolozsváron észrevette (ellentétben egyes mai történészekkel), hogy a polgári demokratikus

Magyarországon nagyon komolyan működött a cenzúra. Olvasóköri üléseket javasol Ravasz László, a lelkészek papok, szervezzék maguk köré a társadalmat. Rátér a nemzetiségi ellentétekre. Kimondja, hogy Magyarországon nem volt nemzetiségi kérdés, hanem azt a Habsburgok csinálták. Ez nagyon fontos megállapítása volt!

1918. november végéig folyamatosan tértek haza a katonai alakulatok. A hazatérő alakulatok fogadását, hősként való megünneplését, az ország függetlenségének a helyreállítását, a háborúban meghalt hősök emlékművének a felállítását a különböző nemzeti közösségek együtt ünnepeleik meg. A nemzetiségi ellentétek miatt ez sok esetben nem volt lehetséges, ezért mondta: „*Várni, remélni, eleven szemet gyűjteni az ellenség fejére!*” Vagyis jócselekedetekkel meggyőzni a rosszat. (A Példabeszédek könyvében és a Rómaiakhoz írt levélben is meglévő bibliai parancs.)

Következő üzenete: „*Nemzetiségi jellegű vagy szociális zavargás esetén a pap szervezze falujában a jobbakat, módosabbakat!*” Utólag tudjuk, hogy ez naiv felszólításnak bizonyult, mert a románok direkt szervezték ezeket az akciókat, hogy rendteremtés ürügyén egyre mélyebben nyomulhassanak be Magyarországra testébe átlépve a belgrádi konvenció által megjelölt demarkációs vonalakat.

Azt is mondta Ravasz László, hogy „*a református papnak ezekben a nehéz órákban kétszeresen, százszorosan ki kell tenni magáért. Még pedig nem csak azért, mert magyar ember, mert keresztyén, mert intelligens, mert született szocialista, hanem azért, mert be kell bizonyítania társadalmi nélkülözhetetlenségét*”. Itt arra gondol Ravasz László, hogy ezután már nem lesz elég, ha a református lelkész heti egy alkalommal tíz-husz hívét így-úgy liturgikusan pásztorol, hanem tényleg társadalomszervező erővé kell válnia a papságnak. Ha ezt nem érti meg, ha a parasztság lelkéhez nem tud hozzáférni, ha megfélemledik arról, hogy „*a népből és a népért valók vagyunk,*” mindent elveszíthetünk. Nem szociális forradalmat vagy parasztlázadást szít, éppen ellenkezőleg azt mondja, hogy álljon a pap minden társadalmi réteg felett. Megszólítja a nemes gondolkodású patrónusokat, a vidéki közép- és nagybirtokosokat, hogy legyenek ők is nevelői, vezetői a népnek. Ne akarjanak nagyobb méltóságot, minthogy az országnak igazi gazdái és gazdálkodói legyenek, „*hogy anyagi és szellemi téren teljes szívvel-lélekkel és önzetlenséggel és mindenekfelett istenes, példás munkás életükkel ennek útmutatói, nevelői legyenek.*”

Zseniális megállapítása Ravasz Lászlónak, hogy: „*A magyarság úgy vesztette el Erdélyt, hogy politizált és nem gazdálkodott. A románok a Kárpátia bankon keresztül pedig gazdálkodtak, mert nem politizálhattak. Tehát csináljuk azt mi is, amit a románok!*”

Azt is írja Ravasz László, hogy a pap legyen a mérleg nyelve, egy igazi mutató, nemcsak a parasztság és a dzsentrí, a patrónusok között, hanem az agrokultúra és az ipar, a vidék és a város között is. Előbb utóbb az ipari városokban a szociáldemokrácia lesz többségben, de vidéken kell egy keresztyén-szociális agrármozgalom, ami ezt az ateista szociáldemokráciát kiegyensúlyozza.

Az „Út” szerkesztője kimondja, hogyan hiányozhatna a falu kálvinista lelkésze, tanítója, vagy a kort megértő világi embere abból a körből, pártból, „tanácsból”, ahol az a cél, hogy a falu szocializmusa egyensúlyban tartsa a város szocializmusát. Ravasz László följajánlja azt, hogy az egyházközségekre építve, az egyház társadalomszervező ereje által létrehozható az a politikai mozgalom, ami a Károlyi kormányt és a szociáldemokrata pártnak a zsarolási helyzetéből kimozdíthatja. Igazából nem a hagyományos vidéki birtokosság gátolta

a földreformot, hanem a szociáldemokraták, akik rájöttek, hogyha tényleg megvalósul a földreform, és létrejön egy erőteljes agrár-keresztény szocialista mozgalom, akkor végképp elfelejthetik, hogy választásokat nyerhetnek. Azaz az egyháznak kell megfogni a homályban botorkálók kezét, neki kell kivezetni őket mindent feledő és elfedező szeretettel, krisztusi érintéssel az igazi szabadságra.

*

Egyes történészek szerint a trianoni békediktátum előtt a magyar egyházak nem vetették be eléggé befolyási potenciájukat a döntések megváltoztatása érdekében. Ezt vissza kell utasítani, mert az egyházak mindent megtettek, nem rajtuk múltott.

A különböző egyházak az egyházi kapcsolataik révén megpróbálták béke-előkészítő munkát végezni. Olyan embereket delegáltak, akik az adott ország egyetemén jártak, tanultak, és így megkérhették valamikori professzoraikat, hogy járjanak közbe a magyar békefeltételek enyhítése érdekében.

Baltázár Dezső 1917-ben svájci és holland egyházi kapcsolatokat mozgósított egy megegyezései béke érdekében. Azt próbálta kihasználni, hogy Svájc és Hollandia is semleges ország volt, és a világháború két protestáns hatalom, Anglia és Németország között zajlott. Azt javasolta, hogy a protestáns hatalmak ne gyengítsék egymást, és svájci-holland közbenjárással a britek és a németek a háború előtti státuszkvó alapján kössék meg ezt a békét. Az Antant hatalmak akkor már tudták, hogy Amerika be fog lépni az oldalukon, és a státuszkvó alapján kötendő békét nem tekintették tárgyalási alapnak. Az Antant hatalmak a háború elhúzódásában és a további felesleges vérontásban nagyon is tevőlegesen felelősek.

A Protestáns Egyházi és Iskolai Lap megírta (1918. 09.01.), kik vállalkoztak hazánk és protestáns egyházaink integritása érdekében a külföldi „propaganda útra”. A küldöttek névsora:

1. Az Észak-Amerikai Egyesült Államokba: Ifj. Victor János, a Magyar Evangéliumi Keresztény Diákszövetség főtitkára Bpest, Takaró Géza ref. lelkész Bpest, Felényi János (ev.) volt clevelandi alkonzul Bécs, Györfi István unit. theol. tanár Kolozsvár, Hunenergardt János adventista prédikátor (amerikai állampolgár) Bpest.
2. Nagy-Britanniába: a) Angolországba: György Endre ny. miniszter, ref. egyházm. gondnok nejével Bp., id. Victor János igazgató Bp.. Boros György unit, theol. tanár Kolozsvár, Csopják Attila, a magyar baptisták elnöke Kiszpest, Scheifler Reinhold baptista lelkész Bp. b) Skóciába: Forgács Gyula ref. lelkész Pécel, Pongrácz József ref. theol. tanár Pápa; ifj. Victor János és Forgács Gyula Nagy-Britanniából még az Egyesült Államokba is átmennek.
3. Franciaországba: Dr. Vass Vince ref. theol. tanár Pápa, Muraközy Gyula ref. lelkész Kecskemét.
4. Svájcba: Keck Zsigmond ref. lelkész Cservenka, Megyeresy Béla Ker. N Ifj. Egyes. orsz. titkára Bpest.
5. Hollandiába: Dr. Antal Géza ref. theol. tanár Pápa, Miklós Ödön ref. lelkész Pápa, dr. Sebestyén Jenő theol. tanár Bpest.
6. Dániába és Skandináviába: Dr. Leffler Béla ev. főgimn. tanár és neje Nyíregyháza.

Hogy milyen eredménye lesz a delegátusok útjának, nem tudták, de remélték, hogy általuk újból létrejön a testvéries összeköttetés nyugati hittestvéreinkkel. *„Megértik majd, hogy a mi protestáns egyházaink közel négyszázadon át voltak itt keleten védbástyái az evangéliumi kereszténységnek és a legmagasabb vallási, szellemi kultúrájának. Megértik majd,*

hogy milyen nagy hivatás vár most a nagy világfelfordulás után az új korszak hajnalán a magyar protestantizmusra; megértik, hogy ezt épen most legyöngíteni, jogosulatlan durva materialista, imperialista, bosszúra éhes nacionalista érdekek molochjának feláldozni Isten és ember elleni bűn lenne.” Bízta abban, hogy Isten kegyelmén kívül számíthatnak a „hitrokonok” megértő támogatására. Hazánk határainak végleges rendezésénél, a trianoni békekonferencián, két hatalmas világszövetség jóindulatától sok mindent várhattak: az egyik a szociáldemokrata, a másik a kálvinista internacionálé. A kapcsolat az utóbbival megvolt. De azt is tudták, bizalmukat csak a gyökeresen új, reformáción átment egyház nyerheti meg.

Ugyanakkor a román diplomácia nagyon sikeresen működött. Például amikor megérkezett a magyar evangélikus egyház előterjesztése Norvégiába, elérte, hogy a semleges norvég király kiadjon egy nyilatkozatot, hogy jogosnak ismeri el a románoknak az Erdélyre vonatkozó igényeit. Bár semleges ország volt Norvégia, mivel az Antant hatalmak voltak a győztesek, a közvélemény nyomása rájuk is hatott. Ugyanez történt Angliában is. Csodálkozva tapasztalták a Hollandiába érkező reformátusok, hogy Angliába nem kapnak beutazási engedélyt. Amikor Viktor János telefonon tudott beszélni egykori tanárával, aki anglikán püspök lett, a püspök elárulta nekik, hogy még ha ki tudná is eszközölni a beutazást, a közvélemény azonnal szétszedné őt, ha nyilvánosan fogadná őket, mint magyar küldöttséget.

Amikor a Károlyi kormány létrejött, kinevezett/fölállított a vallásügyi minisztériumon belül egy katolikus ügyek kormánybiztosát, és államtitkári rangban volt egy protestáns kormánybiztos is. Ez alá pedig beszerveződött a közös protestáns ügyek bizottságából egy ügynevezett 22-es bizottság. Az egyházak megpróbálták mindent megtenni. Ha nem valósul meg a bolsevik hatalomátvétel, akkor Vatikán nunciust küldött volna Magyarországra, így legitimálva a Károlyi kormányt. Ezt az akadályozta meg, hogy Károlyi átadta a hatalmat a kommunistáknak.

A négy év háborúskodás, és a győzelmi pozícióba beszorított propaganda a protestáns egyházak minden tevékenységét egyszerűen lehetetlenné tette. 1920-tól teljesen újjá kellett építeni az egyházi diplomáciát a korábbi kapcsolatok alapján. Amikor az újjáépített diplomáciai kapcsolatok alapján a magyar küldöttek elutaztak a különböző ifjúsági találkozókra, az egyházi emberek mindig azzal találkoztak, hogy a cseh protestantizmus hiába sokkal kisebb, mint a magyarországi, akkor is mindenhol ott vannak, és mindenhol blokkolják azokat a tevékenységeket, amiket a magyar ügy népszerűsítése érdekében a magyar protestáns küldöttek próbáltak megtenni.

Ilyen körülmények között csak a Ravasz László-i út, a minőségi magyarság programja maradt meg túlélési zálogként. *„A népből valók vagyunk, a népért vagyunk, és sokkal különbekké kell válnunk, hogy megmaradhassunk!”*

Ez a záloga ma is a megmaradásunknak!

Béres L. Attila

Forrás:

A református egyház (1919–1944) – A két világháború közötti „békés időszak” (1920–1941)

A Trianon forrásai (Nemzeti Történelmünk II. – Dokumentumkötet)

korláti Bernát István: A Kálvin Szövetség felhívása

Csohány János: Trianon és a református egyház

Csohány János: Református reformprogram

Evangélikus Élet (1920)

Halassy Béla: Miért éppen ez a Trianon?

Központi Statisztikai Hivatal – Országos Tudományos Kutatási Alaprogram: Magyarország településeinek vallási adatai (1880–1949)

Magyar Protestánsok Lapja (1919–)

Magyar Protestáns Egyházi és Iskolai Lap (1917–)

Vitéz Ferenc: A Tiltakozás Könyve

<https://library.hungaricana.hu/hu>